

**KALBİM
O VİRAN EVLERE
BENZER**

GOMİDAS VARTABED'İN MÜZİK MİRASI

Kalbim O Viran Evlere Benzer
Gomidas Vartabed'in Müzik Mirası
Melissa Bilal - Burcu Yıldız

Yayına hazırlayan: Osman Köker

1. baskı: İstanbul, Ekim 2019

Baskı

Sena Ofset (Sertifika no: 45030)

2. Matbaacılar Sitesi B Blok 4NB 7-9-11 Topkapı - İstanbul
0212 613 38 46

Kapak ve iç sayfa tasarımı: Savaş Yıldırım

ISBN: 978-975-6158-38-8

© 2019 Birzamanlar Yayıncılık

Kapak görselleri

Gomidas Vartabed ve Kevorkyan Ruhban Okulu kadrosu, 1908
El yazısı Türkçe derlemelerinden bir sayfa
Gomidas Vartabed'in İstanbul'da kullandığı üç dilli, kaşeli zarf

Birzamanlar Yayıncılık

Teşvikiye Cad. No: 22 Hak Pasajı D: 3
Nişantaşı Şişli 34365 İstanbul Tel: 0212 246 19 07
www.birzamanlaryayincilik.com
info@birzamanlaryayincilik.com
Yayıncı sertifika no: 13007

Resounding Gomidas' Legacy projesi destekçileri

KALAN

Melissa Bilal - Burcu Yıldız

~

**KALBİM
O VİRAN EVLERE
BENZER**

GOMİDAS VARTABED'İN MÜZİK MİRASI

**BİRZAMANLAR
YAYINCILIK**

MELİSSA BİLAL Ermenistan Amerikan Üniversitesi (American University of Armenia) İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesinde öğretim üyesidir. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde tamamladıktan sonra Etnomüzikoloji doktora derecesini Şikago Üniversitesi (University of Chicago) Müzik Bölümünden aldı. Şikago, Columbia ve Boğaziçi üniversitelerinde, Tarih, Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri, Ermeni Çalışmaları ve Müzik programlarında ders verdi. 2017 yılında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) Tarih Bölümünde ziyaretçi araştırmacıyken, Lerna Ekmekçioğlu ile Feminist Ermeni Çalışmaları Çalıştayı (Annual Feminist Armenian Studies Workshop) ve Feminist Ermeni Araştırmaları Kolektifini (FemARC) kurdu. Lerna Ekmekçioğlu ile 2006 yılında *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar (1862-1933)* kitabını yayınladı. Halen Ekmekçioğlu ile *Feminism in Armenian: An Interpretive Anthology and Digital Archive* kitap ve dijital arşiv projesi üzerinde çalışmaktadır. Türkiyeli Ermenilerin gündelik ve siyasi yaşamları, hatırlama pratikleri ve müzikal tarihleri üzerine makaleler yayınlamanın yanı sıra, akademik çalışmalarlarıyla *Voice Signatures: Recordings of Russian Armenian POWs in German Camps, 1916-1918* ve *Yerkaran: Gomidas Vartabed'in Ermenice, Kürtçe ve Türkçe Derlemelerinden Düzenlemeler* CD projelerinde de yer almıştır.

BURCU YILDIZ İstanbul Teknik Üniversitesi Müzikoloji Bölümünde doçent öğretim üyesi olarak etnomüzikoloji dersleri vermektedir. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde, yüksek lisans ve doktora eğitimini İstanbul Teknik Üniversitesi Müzik İleri Araştırmalar Merkezi'nde (MIAM) etnomüzikoloji alanında tamamladı. *Experiencing Armenian Music in Turkey: An Ethnography of Musicultural Memory* başlıklı kitabı Ergon-Verlag tarafından Almanya'da yayınlandı. Antropolog Onur Günay ile *Garod: Amerika'dan Diyarbakır'a Bir Hasretlik Hikayesi* isimli belgesel filmi ve müzisyen Ari Hergel ile birlikte *Yerkaran: Gomidas Vartabed'in Ermenice, Kürtçe ve Türkçe Derlemelerinden Düzenlemeler* albümünü hazırladı; her ikisi de Kalan Müzik tarafından basıldı. Vokal performansları, Türkiye'de film ve TV dizileri için yapılan çeşitli soundtrack albümlerde yer aldı. İlk solo albümü *O Günler* Mira Records tarafından 2019 yılında yayınlandı.

İÇİNDEKİLER

Giriş	7
Gomidas Vartabed'in Kısa Yaşamöyküsü	9
Birinci Bölüm: MEKTUPLAR VE ANILAR	13
MEKTUPLAR	15
<i>Jamanağ</i> gazetesi yayın kuruluna, 5 Ekim 1910	15
Margarit Babayan'a, 17 Aralık 1910	17
Margarit Babayan'a, 12 Mayıs 1912	18
Margarit Babayan'a, 9 Haziran 1913	20
İstanbul'daki öğrencilerine, 14 Haziran 1914	21
İstanbul'daki öğrencilerine, 22 Haziran 1914	23
Arşag Çobanyan'a, 22 Temmuz 1914	25
ANILAR	27
Gomidas'a Dair Hatırladıklarım – Manuğ Apeğyan	27
Gomidas'a Dair Hatıralar – Hraçya Acaryan	37
Gomidas'la – Dikran Çituni	45
Anılar – Ağavni Mesrobyan	56
Gomidas Hakkında – Panos Terlemezyan	68
İkinci Bölüm: GOMİDAS VARTABED'İN MAKALELERİ	77
Ermenilerin Özgün Bir Müzikleri Vardır	79
Ermeni Halk ve Kilise Şarkıları	84
Ermeni Halk Müziğine Genel Bir Bakış	89
Ermeni Köylü Müziği	98
Ermeni Kilise Müziğinin ve Halk Müziğinin Karakteristik Özellikleri:	
Yabancı Müziklerin Ermeni Kilise Müziği ve Aşuğ Müziği Üzerindeki Etkileri	143
Ermeni Halk Çember Dansları	149
Dans ve Çocuk	157
Müzikle Tedavi	161

Üçüncü Bölüm: GOMİDAS VARTABED'E DAİR

MÜZİKOLOJİK TARTIŞMALAR

165

Gomidas Vartabed ve Müzikolojinin Siyaseti – Melissa Bilal

167

Gomidas Vartabed ve "Ermeni Müziği" İcrasında Otantisite Tartışması –

Burcu Yıldız

221

Gomidas Vartabed'in Kronolojik Yaşamöyküsü

255

Fotoğraflar, Belgeler, Yayınlar

259

Dizin

315

GİRİŞ

Bu kitapta, 19. yüzyılın ikinci yarısında Kütahya'da doğmuş, eğitimini Eçmiadzin'de ve Berlin'de tamamlamış, çalışmalarını Osmanlı ve Rusya İmparatorlukları ile Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yürütmüş Ermeni bir müzisyen ve müzikologun, Gomidas Vartabed'in yaşamı ve akademik çalışmalarına dair daha önce Türkçede yayınlanmamış kaynakları bir araya getirdik. Müzikoloji ve etnomüzikoloji programlarında kaynak olarak kullanılacağını ümit ettiğimiz bu derleme özellikle, halk müziği üzerine yazılmış makalelere odaklanıyor. Bu makaleler, dönem müzikolojisinin kuramsal tartışmalarının uygulamaya nasıl yansıdığına dair önemli birer kaynak, aynı zamanda da Türkiye'de çoğunlukla göz ardı edilmiş olan Cumhuriyet öncesi halk müziği araştırmalarının tarihine ışık tutan birer belge niteliğinde.

Makalelerin bir kısmı Gomidas Vartabed henüz hayattayken, bir kısmı ise ölümünün hemen ardından çeşitli dergi, gazete ve kitaplarda yayınlanmış. Erivan'da müze arşivlerinde saklanmakta olan daha önce yayınlanmamış bir dizi makale ise sonraki yıllarda gün ışığına çıkmış. Bu kitapta yer alan makalelerin Türkçe çevirileri, metinlerin İngilizce, Ermenice, Almanca ve Fransızca versiyonlarının karşılaştırmalı okumaları yapılarak tamamlandı.

Kitapta ayrıca, Gomidas Vartabed'in yaşamının en üretken dönemlerinden birine tekabül eden İstanbul yıllarına dair belge niteliğindeki bir dizi mektup ve anıya da yer verdik. Bu metinler, 1910 yılında Osmanlı başkentine gelmesiyle başlayan ve 24 Nisan 1915'te diğer Ermenilerle birlikte tutuklanıp ölüm sürgününe gönderilmesi, Çankırı kampından ve soykırımdan kurtulup İstanbul'a dönmesi, ruh sağlığını yitirip hastaneye kaldırılması ile son bulan döneme ışık tutmakta. Bunları Türkiyeli okurla paylaşmaktaki temel amacımız Gomidas Vartabed'in yaşamı, çalışmaları ve fikirlerine dair tartışmalara yön verecek tarihi kaynaklar sunmak.

Bu kitapta, birincil kaynakların yanı sıra, yazarlar tarafından kaleme alınmış iki makale de bulacaksınız. Bu makaleler, Gomidas Vartabed üzerine birlikte ve ayrı ayrı araştırma yürütmüş iki etnomüzikolog olarak, projemizin başladığı 2010 yılından beri yürüttüğümüz tartışmaların izlerini taşıyor. Melissa Bilal'in

makalesi Gomidas Vartabed'in müzikoloji çalışmalarının siyasi, tarihsel arkaplanına ve Türkiye'de Cumhuriyet dönemi müzikolojik yazınında bu çalışmaların sessizleştirilme sürecine dikkat çekerken; Burcu Yıldız'ın makalesi, Gomidas'ın tanımladığı Ermeni müziği otantisitesine ve oluşturduğu müzikal estetiğin icra ve söylem düzeyinde, güncel temsillerine odaklanıyor. Makalelerimizin kimi yerde birleşiyor, kimi yerde ayrışıyor, kimi yerde de aynı malzemeden yola çıkarak farklı tartışmalara kapı açıyor olmaları, Gomidas'ın müziği ve müzikolojisi üzerine daha yapılacak çok araştırma, söylenecek çok söz olduğunu gösteriyor.

Bu kitabın parçası olduğu projenin (*Resounding Gomidas' Legacy*) ilk ürünü olan, Gomidas Vartabed'in derleme koleksiyonundan alınmış Ermenice, Kürtçe ve Türkçe şarkıların düzenlemelerine yer verdiğimiz *Yerkaran* albümünü hazırlarken de bize yol gösterici olan tüm bu kaynaklar, Gomidas'ın Ermenilerin ve birlikte yaşadıkları halkların ürettikleri müzikal repertuar üzerine yürütmüş olduğu kapsamlı ve detaylı çalışmayı gözler önüne sermekte.

Bu projenin tamamlanmasında sundukları destekten ötürü *Prince Claus Fund*, *Kalan Müzik*, *Anadolu Kültür* ve *Birzamanlar Yayıncılık*'a sonsuz teşekkür ederiz. Aynı zamanda bu uzun, zorlu, fakat bir o kadar da keyifli süreçte proje grubunda birlikte çalıştığımız Ari Hergel ve Saro Usta'ya; her zaman için birikimlerini ve desteklerini bizden esirgemeyen Aram Kerovpyan ve Ara Dinkjian'a; Gomidas Vartabed'in etnomüzikoloji tarihindeki önemini gün yüzüne çıkarmak konusunda bizi cesaretlendiren Martin Stokes'a; kitabın yayına hazırlanma sürecinde gösterdikleri özen ve emek için Şirin Özgün, Srpui Bilal, Maral Ebeoğlu Satar, Martin Greve, Ertannur Atabay'a; hem *Yerkaran* albümünün hem de bu kitap fikrinin gündeme geldiği ilk andan itibaren bize desteklerini sunan Hasan Saltık, Osman Kavala ve Osman Köker'e teşekkür ederiz.

Transliterasyona Dair

Bu kitap Türkiye'de yayınlandığından, Ermenice kelimelerin Latin harflerine transliterasyonu, Batı Ermenicesi temel alınarak yapılmıştır. Gomidas Vartabed, ismini Latin harfleriyle Komitas Vardapet veya Komitas Wardapet olarak yazmıştı. Literatürde bu şekilde kullanılmaya devam edilmesi, Doğu ve Batı Ermenicesi transliterasyon farkından kaynaklanmaktadır.

GOMİDAS VARTABED'İN KISA YAŞAMÖYKÜSÜ

Soğomon Soğomonyan (1894'ten sonra Gomidas Vartabed) 1869'da Kütahya'da dünyaya geldi. İlk öğrenimini Kütahya ve Bursa'da tamamladı. Kütahya'daki Aziz Teotoros Ermeni Kilisesi'nde mugannilik yaptı. Küçük yaşta kaybettiği annesi Takuhi Hovhannisyan ve babası Kevork Soğomonyan Kütahya'nın musikişinaslarındandı. 12 yaşında, kilisede güzel sesiyle dikkat çeken Gomidas, Aziz Eçmiadzin başkatedralinin ruhban okulu Kevorkyan Cemaran'da eğitimine devam etmek üzere, Kütahya ruhani lideri Kevork Tertzagyan'la birlikte Vağarşabad'a¹ gitti. Magar Yegmalyan, Krisdapor Gara-Murza ve Nigoğayos Taşçıyan gibi ünlü müzisyenlerin ders verdiği bu okulda, hem klasik Batı müziği hem de Ermeni kilise müziği tarih ve teorisi ile tanıştı. 1893'te mezun olduktan sonra aynı okulun müzik öğretmenliğine atandı. Ruhban Okulundaki öğrencilerinden notaya çektiği dini şarkıları *Hokevor Jeşanağner* [Ruhani Ezgiler] başlığı altında bir derleme defterinde topladı. Apeğa [ön rahip] olarak takdis edilerek "Gomidas" ismini, hemen ardından da *Vartabed* [rahip] rütbesini aldı. 1895'te Magar Yegmalyan'la Batı müziği kuramı çalışmak üzere Tiflis'e gitti. Cemaran'daki öğrencilik yıllarında başladığı derleme çalışmalarına ve müzik teorisi ve repertuarı tarihine dair araştırmalarına devam etti.

1896'da dönemin gatoğigosu Mıgırdiç Khrimyan'ın girişimleri ve ünlü işadamı Aleksandr Mantaşyan'ın bursuyla müzik eğitimine devam etmek üzere Berlin'e gitti. Richard Schmidt'in özel müzik okulunda icra ve beste, Friedrich Wilhelm Üniversitesi'nde (bugünkü Humboldt Üniversitesi) Oskar Fleischer, Heinrich Belermann ve Max Friedländer gibi hocalardan müzikoloji dersleri aldı. Fleischer tarafından Uluslararası Müzik Cemiyeti'nin kongresine davet edildi ve Ermenilerin dini ve dindışı müzikleri üzerine Almanca bir tebliğ sundu. Sunumunu Scharwenka müzik okulunda bir konserle tekrarladı; Ermenice, Kürtçe, Farsça ve Türkçe şarkılardan karşılaştırmalı örnekler verdi. Cemiyetin yayını *Sammel-*

1 Vağarşabad o dönem Rus İmparatorluğu bugün ise Ermenistan Cumhuriyeti sınırları içerisindedir.

bände der Internationalen Musik-Gesellschaft'in ilk sayısında "Die armenische Kirchenmusik [Ermeni Kilise Müziği]" başlıklı makalesi yayınlandı. Cemiyetin toplantıları için 1901'de tekrar Berlin'e, 1914'te ise Paris'e gitti.

Gomidas Vartabed, 1899'da Berlin'den dönüşünden 1910'da İstanbul'a gelişine kadar Cemarân'da müzik öğretmenliği ve Aziz Eçmiadzin başkatedralinin koro şefliğini yaptı; öğrencilerinden kurduğu koro ve orkestrayla çeşitli konserler verdi. Bu yıllarda, şarkılar derleyip düzenledi, çeşitli şiirlere besteler yazdı ve hazırladığı bu repertuarı öğrencilerine öğretti. Ayrıca Kafkaslar ve Avrupa'nın çeşitli kentlerinde korolar kurdu, konserler verdi ve konuşmalar yaptı. Müzikolojik makaleler yazmaya, derlemelerini yayına hazırlamaya devam etti.

Gomidas Vartabed, çoğunlukla bugünkü Ermenistan Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Doğu Ermenistan köylerini gezip Ermenice ve Kürtçe şarkılar derledi. Ayrıca Kütahya, İstanbul ve Eçmiadzin'de dinlediği Türkçe şarkıları notaya aldı. Derlemelerinin önemli bir bölümünü oluşturan Batı Ermenistan ve Anadolu şarkı ve dans repertuarı ise buralardan göç etmiş olan Ermenilerden dinleyip kağıda aktardığı ya da Dikran Çituni, Hovsep Canigyan, Sahag Amaduni gibi derlemecilerin kendisinden notaya almasını istedikleri şarkılardan oluşmuştur. Sarkis Hayguni'nin Ermeni-Kürt destanları derlemesinden parçaların transkripsiyonlarını yazdığı kitapçık ilk defa 1903'te Moskova'da *Krtağan Yeşanagner* [Kürt Ezgileri] adıyla yayınlandı. Gomidas'ın bu transkripsiyonları, birçok Kürt müziği araştırmacısı tarafından notaya aktarılan ilk Kürtçe derlemeler olarak tanımlanır. Gomidas, halk şarkılarının yanı sıra, Osmanlı ve Rus Ermenilerinin kentlerde ürettikleri şarkıları, o dönem çok popüler olan devrimci şarkıları ve aşuğ (âşık) şarkılarını da derlemiştir. Ancak bunları, sadece köylülerin şarkılarından oluşması gerektiğini düşündüğü "halk müziği" kategorisinden ayrı değerlendirmiştir.

Projelerini gerçekleştirmek için ihtiyacını duyduğu manevi destek ve maddi imkânları Eçmiadzin'de bulamadığını düşünerek, Gatoğigos Madteos İzmirliyan'a bir istifa mektubu yazdı. Sevan gölü üzerinde bir manastırda inzivaya çekilip çalışmalarına odaklanma ricasında bulundu; ancak istifası reddedilince Eçmiadzin'den ayrılmaya karar verdi. 1910 yılı yaz başında Galata Surp Krikor Lusavoriç kilisesinin muganni heyetinin davetiyle İstanbul'a geldi. *Surp Badarak*'ın [Kut-

sal Ayin] çokseslendirilmesi üzerine çalışması için Galata kilisesinin yanındaki binada bir yazıhane tahsis edildi. Bir süre Afyon-Karahisar, Eskişehir, Bursa ve hâlâ ailesinin yaşamakta olduğu Kütahya'da kaldıktan, buralarda koral konserler verdikten ve ayin yönettikten sonra sonbaharda İstanbul'a geri döndü ve Getronagan ve Esayan okullarının öğrencilerinden ve çeşitli semt kiliselerinin mugannilerinden oluşturduğu 300 kişilik *Kusan* [Ozan] korosunu çalıştırmaya başladı. İstanbul, İzmir, İskenderiye, Kahire'de konserler verdi.

İstanbul yıllarında, Getronagan Okulu'nda müzik dersi verdi. İstanbul'un çeşitli Ermeni okullarında öğretmenlerle, Ermeni müziğini ve dansını çocuklara öğretme yöntemleri üzerine çalıştı. Öğrencileri Parseğ Ganaçyan, Mihran Tumacan, Vağarşag Sırvantzyants, Hayg Semerciyan ve Vartan Sarkisyan'la müzisyenlik, bestecilik, müzikoloji ve müzik pedagojisi çalışmaları yürüttü. Pangaltı (bugün Elmadağ) semtinde ressam Panos Terlemezyan'la yaşadığı ev, kısa zamanda dönemin aydın ve sanatçılarının uğrak yeri oldu. İstanbul, Adapazarı ve İzmir'de; Tiflis'te, ve Paris, Londra, Leipzig, Berlin, Viyana, Filibe (Plovdiv) gibi Avrupa'nın çeşitli yerlerinde konuşmalar yaptı, konserler verdi; derleme düzenlemeleri Leipzig'de yayınlandı.

İstanbul'da kurmak istediği konservatuvarın alt yapısını oluşturdu ancak bu proje, 1913 sonrasında değişen siyasi ortam ve 24 Nisan 1915'te Gomidas'ın İstanbul'da yüzlerce Ermeni aydın ve cemaat ileri geleniyle birlikte tutuklanıp Çankırı'ya gönderilmesiyle son buldu. Ölüm sürgününden geri dönmesi sağlanan sekiz kişiden biri olan Gomidas, İstanbul'da bir süre çalışmalarına devam etti. Ancak yaşadığı travmanın etkisiyle ruh sağlığı bozulmuş olduğu için, Ekim ayında La Paix hastanesine kaldırıldı. 1919'da Paris'teki Ville-Évrard hastanesine, 1921'de Villejuif'te bir kliniğe nakledildi. 1935'te bu klinikte vefat etti.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKTUPLAR VE ANILAR

MEKTUPLAR¹

Jama-nağ [Zaman] gazetesi yayın kuruluna 5 Ekim 1910 tarihli mektup

Bursa, 1910, Eylül 22 [Ekim 5]²

Musikişinas Sayın Gomidas Vartabed'in Açıklaması:

Levon Efendi Cerrahyan gazetenizde söylediklerimi doğru yansıtmayan, özel ve genel soruları ve cevaplarını çarpıtan bir makale yayınlamıştır. Makalede atıfta bulunulan görüşlerimi, görüşme esnasında değil, genel sohbet ortamında, çeşitli kişilerin sorularına cevaben dile getirmiştım. Özel görüşmede ise, özellikle memleketimin neresi olduğuna, eğitimimi nerede almış olduğuma, eserlerime, konser ve konferans verdiğim yerlere dair detaylı soruları cevapladım.

"İstanbul'daki müzisyenlerin değerli olmaktan çok uzak" olduklarını iddia etmedim. İstanbul'daki "üçsesli ve dört sesli" icralar hakkında fikrim sorulduğunda, laf arasında, bu icraların değerli olamayacağını çünkü Türkiye'de bir konservatuvar olmadığını ve "İstanbul'daki müzisyenlerin de Türkiye sınırları içinde büyümüş ve eğitim almış insanlar olduklarını" söyledim.

- 1 Gomidas Vartabed'in yazmış olduğu açık ya da özel mektupların bir kısmı sağlığında çeşitli dergi ve gazetelerde, bir kısmı da ölümünden sonra tek tek veya toplu halde süreli yayınlarda ve derleme kitapları halinde yayınlanmıştır. Bu derlemedeki çevirilerde, Kurken Kasbaryan'ın kapsamlı derlemesi *Gomidas Vartabed: Namağani*'yi [Mektuplar] temel aldık. Mektuplar bölümünün dipnotları için de ağırlıklı olarak yine bu kaynaktan faydalandık. Gomidas'ın yazmış olduğu ve ona yazılmış mektupların bir kısmının orijinaleri kayıptır, bir kısmı da Erivan'daki *Çarentsi Anvan Kraganutyan yev Arvesdi Tankaran* (Çarents Edebiyat ve Sanat Müzesi) arşivinde bulunmaktadır. Burada İstanbul'a ve İstanbul'dan yazmış olduğu mektupların bir bölümünü yayınlıyoruz. Mektupların Türkçe çevirilerinde bulunan köşeli parantezler, okumayı kolaylaştırmak için eklediğimiz notlardır.
- 2 *Gomidas Vartabed. Namağani*, der. Kurken Kasbaryan (Gourgen Gasparian) (Erivan: Sarkis Khaçents, 2009): 190-191. Çeviri: Srpuhi Bilal, Melissa Bilal. 21 (8) Eylül 1910 tarihinde, *Jama-nağ* gazetesinde Levon Cerrahyan'ın Gomidas Vartabed'le söyleşisine dayanan bir yazı yayınlanmış; Levon Çilingiryan'ın bu yazıya cevaben kaleme aldığı yanıtı 30 (17) Eylül 1910'da aynı gazetede basılmıştır. Burada yayınladığımız mektup Gomidas'ın İstanbul'da yayınlanan *Jama-nağ* gazetesine gönderdiği düzeltidir. 8 Ekim (25 Eylül) 1910'da bu gazetede yayınlanmıştır.

"Kendilerini geliştirme heveslerinden yoksun oldukları gibi fazla bir değerleri de olmayan bu kişiler, kabiliyetleri konusunda oldukça kendilerini beğenmişler" demedim. Asıl söylediğim şeydi: "Gazetelerde eleştiri yazıları yayınlayan ve bunları 'musiki üstadı' olarak imzalayan aslında beş para etmez İstanbullu Ermeni müzisyenler bile tanıdım." Bir de örnek vermiş, çoksesli müzik hakkında temel bilgisi bile olmayan birinin, (sanırım Manzume-i Efkâr'da) nasıl çekinmeden [Levon] Çilingiryan'ın üçsesli *Badarak*'ını [Surp *Badarak*, Kutsal Ayin] eleştirdiğini yazmıştım. [Çilingiryan'ın eseri] bütün eksiklerine rağmen, "kendi kendini" "uzman muskişinas" ilan eden kimsenin düzenlediği üçseslinin [üçsesli *Badarak*] yanında en azından bir şeye benziyordu. İşte böyleleri "kendilerini geliştirme heveslerinden yoksundurlar, fazla bir değerleri olmamasına rağmen kabiliyetleri konusunda oldukça kibirlidirler."

Okurların zihnini boş yere böyle ufak tefek şeylerle meşgul etmek istemem. İş, sözden ve kalemden daha güçlüdür. Fakat sadece şunu ifade edeceğim: "Ben kendi yeteneklerinden gözleri kamaşmış biri değilim." İstanbullu Ermeni müzisyenlerin, ünlü büyük hayırsever Ağeksantr Mantaşyan Bey gibi insanların himayesinde Avrupa'ya gitmiş olsalardı ne kadar güçlü veya zayıf müzisyenler ya da müzik üstadları olup olamayacaklarına dair hiçbir şey söylemedim ve yazmadım. Müziğin ilahi lütfu sadece Gomidas Vartabed'e bahşedilmedi. İşe yarar bir şeyler bildiğimin farkında olmama rağmen, kendimi "tek musiki üstadı" veya "Ermeni Müziği'nin Tanrısı" zannetmek ve ilan etmek gibi bir kibrim veya hayalim olmadı. Aksine, birçok kere ve birçok yerde kalabalıklar önünde ifade etme fırsatım olmuştur ki, eğer Aziz Eçmiadzin'e ve daha sonra da kıymetli hayırsever Ağeksantr Mantaşyan sayesinde Almanya'ya gitme şansına ulaşmış olmasaydım, memleketim Kütahya'da kalır, en fazla, yetim bendenize bakan Harutyun amcam gibi bir kunduracı olur, doğal olarak ve büyük bir ihtimalle de onun çırağı olurdu.

Bu gibi meselelerle ilgilenmeyi de karşımdakini meşgul etmeyi de sevmem, fakat bir an önce yanlış anlamalara bir son vermek için bu satırları yazmaya mecbur kaldım. Uygun bulursanız lütfen yayınlayınız.

Gomidas Vartabed